TEISINGUMO TEISMO (didžioji kolegija) SPRENDIMAS

2018 m. lapkričio 6 d.*

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Socialinė politika – Darbo laiko organizavimas – Direktyva 2003/88/EB – 7 straipsnis – Teisė į mokamas kasmetines atostogas – Dėl mirties nutrūkę darbo santykiai – Nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias neįmanoma darbuotojo teisių paveldėtojams sumokėti kompensacijos už darbuotojo nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas – Pareiga nacionalinę teisę aiškinti taip, kad ji atitiktų Sąjungos teisę – Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – 31 straipsnio 2 dalis – Galimybė remtis nuostatomis kilus ginčui tarp privačių asmenų“

Sujungtose bylose C-569/16 ir C-570/16

dėl *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas, Vokietija) 2016 m. spalio 18 d. nutartimis, kurias Teisingumo Teismas gavo 2016 m. lapkričio 10 d., pagal SESV 267 straipsnį pateiktų dviejų prašymų priimti prejudicinį sprendimą bylose

Stadt Wuppertal

prieš

Maria Elisabeth Bauer (C-569/16)

ir

Volker Willmeroth, *TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth eK* savininkas,

prieš

Martina Broßonn (C-570/16)

TEISINGUMO TEISMAS (didžioji kolegija),

kurį sudaro pirmininkas K. Lenaerts, kolegijų pirmininkai J.-C. Bonichot, A. Prechal (pranešėja), M. Vilaras, T. von Danwitz, F. Biltgen, K. Jürimäe ir C. Lycourgos, teisėjai M. Ilešič, J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen ir S. Rodin,

generalinis advokatas Y. Bot,

kancleris A. Calot Escobar,

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį,

* Proceso kalba: vokiečių.

išnagrinėjęs pastabas, pateiktas:

– *Stadt Wuppertal*, atstovaujamo advokato T. Herbert,

– M. Broßonn, atstovaujamos advokato O. Teubler,

– Europos Komisijos, atstovaujamos M. van Beek ir T. S. Bohr,

susipažinęs su 2018 m. gegužės 29 d. posėdyje pateikta generalinio advokato išvada,

priima šį

Sprendimą

1 Prašymai priimti prejudicinį sprendimą pateikti dėl 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003, p. 9; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 381) 7 straipsnio ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 31 straipsnio 2 dalies išaiškinimo.

2 Šie prašymai pateikti nagrinėjant du ginčus: *Stadt Wuppertal* (Vupertalio miestas, Vokietija) su Maria Elisabeth Bauer (byla C-569/16) ir Volker Willmeroth, *TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth eK* savininko, su Martina Broßonn (byla C-570/16) dėl to, kad atitinkamai Vupertalio miestas ir V. Willmeroth, kaip buvę M. E. Bauer ir M. Broßonn mirusių vyrų darbdaviai, atsisakė išmokėti joms kompensaciją už kasmetines mokamas atostogas, kurių jų sutuoktiniai nepanaudojo iki savo mirties.

Teisinis pagrindas

Sąjungos teisė

3 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyvos 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 307, 1993, p. 18; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 2 t., p. 197) ketvirtoje konstatuojamojoje dalyje nurodyta:

„kadangi 1989 m. gruodžio 9 d. Strasbūre vykusiame Europos Sąjungos Vadovų Tarybos susitikime valstybių ar vyriausybių vadovų iš vienuolikos valstybių narių priimtoje Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje ir visų pirma jos <…> 8 punkte <…> skelbiama, kad:

„<…>

8. Kiekvienas Europos bendrijos darbuotojas turi teisę į savaitės poilsio laiką ir mokamas kasmetines atostogas, kurių trukmė turi būti palaipsniui suderinta atsižvelgiant į nacionalinę praktiką.

<…>““

4 Kaip matyti iš Direktyvos 2003/88, panaikinusios Direktyvą 93/104, 1 konstatuojamosios dalies, ja buvo kodifikuotos pastarosios direktyvos nuostatos.

5 Direktyvos 2003/88 4–6 konstatuojamosiose dalyje nustatyta:

„(4) Tikslo pagerinti darbuotojų saugą, higieną ir sveikatą darbe neturėtų būti siekiama vien dėl ekonominių priežasčių.

(5) Visi darbuotojai turi turėti pakankamai laiko poilsiui. „Poilsio“ sąvoką būtina išreikšti laiko vienetais, t. y. dienomis, valandomis ir (arba) jų dalimis. [Europos Sąjungos] darbuotojams turi būti suteikiamas minimalus dienos, savaitės ir kasmetinio poilsio laikas ir atitinkamos pertraukos. <…>

(6) Turėtų būti atsižvelgta į Tarptautinės darbo organizacijos principus dėl darbo laiko organizavimo, įskaitant su naktiniu darbu susijusius principus.“

6 Direktyvos 2003/88 7 straipsnis, kuris identiškas Direktyvos 93/104 7 straipsniui, suformuluotas taip:

„1. Valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad kiekvienas darbuotojas turėtų teisę į bent keturių savaičių mokamas kasmetines atostogas pagal nacionalinės teisės aktais ir (arba) praktika nustatytas teisės į tokias atostogas ir jų suteikimo sąlygas.

2. Minimalus kasmetinių mokamų atostogų laikas negali būti pakeistas kompensacija, išskyrus tuos atvejus, kai yra nutraukiami darbo santykiai.“

7 Direktyvos 2003/88 17 straipsnyje numatyta, kad valstybės narės gali nukrypti nuo kai kurių jos nuostatų. Tačiau neleidžiama nukrypti nuo šios direktyvos 7 straipsnio.

Vokietijos teisė

8 2002 m. gegužės 7 d. redakcijos 1963 m. sausio 8 d. *Bundesurlaubsgesetz* (Federalinis atostogų įstatymas, *BGBl.* 1963, p. 2, toliau – *BUrlG*) 7 straipsnio 4 dalyje numatyta:

„Jeigu dėl darbo santykių pabaigos visų ar dalies atostogų nebegalima suteikti, už jas turi būti sumokama kompensacija.“

9 *Bürgerliches Gesetzbuch* (Civilinis kodeksas, toliau – BGB) 1922 straipsnio „Universalusis teisių ir pareigų perėjimas“ 1 dalyje nustatyta:

„Asmeniui mirus (palikimo atsiradimas), visas jo turtas (palikimas) pereina vienam ar keliems asmenims (įpėdiniams).“

Pagrindinės bylos ir prejudiciniai klausimai

10 M. E. Bauer yra vienintelė 2010 m. gruodžio 20 d. mirusio sutuoktinio, dirbusio Vupertalio miesto administracijoje, teisių paveldėtoja. Vupertalio miestas atmetė M. E. Bauer prašymą išmokėti 5 857,75 EUR kompensaciją už 25 dienas mokamų kasmetinių atostogų, kurių jos vyras nepanaudojo iki savo mirties dienos.

11 M. Broßonn yra vienintelė savo vyro teisių paveldėtoja; jis nuo 2003 m. dirbo pas V. Willmeroth, nuo 2012 m. liepos mėn. buvo nedarbingumo atostogose dėl ligos ir mirė 2013 m. sausio 4 d. V. Willmeroth atmetė M. Broßonn prašymą išmokėti 3 702,72 EUR kompensaciją už 32 dienas mokamų kasmetinių atostogų, kurių jos vyras nepanaudojo iki savo mirties dienos.

12 M. E. Bauer ir M. Broßonn kiekviena atskirai kreipėsi į kompetentingą *Arbeitsgericht* (Darbo teismas, Vokietija), prašydamos, kad būtų išmokėtos minėtos kompensacijos. Šie prašymai buvo patenkinti, o kompetentingas *Landesarbeitsgericht* (Apygardos darbo teismas, Vokietija) atmetė atitinkamai Vupertalio miesto ir V. Willmeroth apeliacinius skundus dėl pirmosios instancijos teismo priimtų

sprendimų. Tuomet Vupertalio miestas ir V. Willmeroth dėl šių sprendimų pateikė kasacinius skundus prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui – *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas, Vokietija).

13 Nutartyse dėl prašymų priimti prejudicinį sprendimą, kurios buvo priimtos kiekvienoje iš šių dviejų bylų, prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas primena, jog Teisingumo Teismas savo 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, EU:C:2014:1755) jau yra nusprendęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnį reikia aiškinti taip, kad pagal jį draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kuriuose numatyta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta be teisės pakeisti nepanaudotas mokamas atostogas kompensacija, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties.

14 Vis dėlto prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas kelia klausimą, ar tai taikoma ir tuo atveju, kai pagal nacionalinę teisę nepripažįstama, kad tokia kompensacija gali būti paveldimo turto dalis.

15 Šiuo klausimu minėtas teismas nurodo, kad pagal *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalį, aiškinamą kartu su *BGB* 1922 straipsnio 1 dalimi, darbuotojo teisė į mokamas atostogas iš esmės išnyksta jam mirus, todėl negali virsti teise reikalauti kompensacijos arba tapti paveldimo turto dalimi. Be to, jis patikslina, kad bet koks kitoks minėtų nuostatų aiškinimas būtų *contra legem*, todėl negali būti taikomas.

16 Prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas primena, kad Teisingumo Teismas 2011 m. lapkričio 22 d. Sprendime *KHS* (C-214/10, EU:C:2011:761) pripažino, jog teisė į mokamas kasmetines atostogas gali išnykti pasibaigus penkiolikos mėnesių laikotarpiui, skaičiuojamam nuo referencinių metų, antraip ji nebeatitiktų paties šios teisės tikslo, t. y. leisti darbuotojui pailsėti ir turėti laiko atsipalaiduoti ir laisvalaikiui. Kadangi šis tikslas nebegali būti pasiektas darbuotojui mirus, prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas kelia klausimą, ar tokiu atveju irgi galėtų būti pripažinta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas ir į kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas išnyksta. Anot nacionalinio teismo, kitoks sprendimas reikštų, kad pagal Direktyvą 2003/88 ir Chartiją garantuotos minimalios mokamos kasmetinės atostogos taip pat skirtos užtikrinti mirusio darbuotojo paveldėtojų apsaugai.

17 Atsižvelgiant į tai, prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui taip pat kyla klausimas, ar pagal Direktyvos 2003/88 7 straipsnio ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalies nuostatas darbdavys gali būti įpareigotas išmokėti darbuotojo paveldėtojams kompensaciją, nepaisant to, kad nagrinėjamu atveju šio sprendimo 15 punkte paminėtos nacionalinės teisės nuostatos tokios galimybės nenumato.

18 Galiausiai byloje C-570/16, kurioje, kaip nurodo prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, pagrindinės bylos ginčas kilo tarp dviejų privačių asmenų, neaišku, ar ir tokiame kontekste minėtos Sąjungos teisės nuostatos gali veikti tiesiogiai.

19 Šiomis aplinkybėmis *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) nutarė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus; pažymėtina, kad pirmasis klausimas identiškai suformuluotas bylose C-569/16 ir C-570/16, o antrasis pateiktas tik byloje C-570/16:

„1. Ar pagal [Direktyvos 2003/88] 7 straipsnį arba [Chartijos] 31 straipsnio 2 dalį galiojant darbo santykiams mirusio darbuotojo įpėdiniui suteikiama teisė reikalauti finansinės kompensacijos už darbuotojui prieš mirtį priklausiusias minimalias kasmetines atostogas, kai pagal [*BUrlG*] 7 straipsnio 4 dalį, siejamą su [BGB] 1922 straipsnio 1 dalimi, tokios galimybės nėra?

2. Jei į pirmąjį klausimą bus atsakyta teigiamai, ar tai taikoma ir tuomet, kai darbo santykiai siejo du privačius asmenis?“

Dėl prejudicinių klausimų

Dėl priimtinumo

20 M. Broßonn kelia klausimą dėl prašymų priimti prejudicinį sprendimą priimtinumo, nes, pirma, Teisingumo Teismas 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, EU:C:2014:1755) jau yra nusprendęs, kad pagal Direktyvos 2003/88 7 straipsnį draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kaip antai nagrinėjami pagrindinėse bylose, kuriuose numatyta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta be teisės pakeisti nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas kompensacija, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties. Nusprendus, kad ta pati nuostata nedraudžia tokių nacionalinės teisės aktų, kiek jais atmetama galimybė perduoti tos kompensacijos reikalavimo teisę paveldėtojams, netektų reikšmės Teisingumo Teismo tame sprendime pateiktas išaiškinimas. Antra, didžiojoje daugumoje nacionalinių teismų ir nacionalinėse doktrinose laikomasi nuomonės, kad pagrindinėse bylose nagrinėjamas nacionalinės teisės nuostatas galima aiškinti taip, kad jos atitiktų tą išaiškinimą.

21 Vis dėlto šiuo klausimu primintina, pirma, kad net jeigu esama Teisingumo Teismo praktikos, kuria išsprendžiamas nagrinėjamas teisės klausimas, nacionaliniai teismai išsaugo visišką laisvę kreiptis į Teisingumo Teismą, jei mano, kad to reikia, ir aplinkybė, kad prašomas išaiškinti nuostatas Teisingumo Teismas jau išaiškino, nesudaro kliūčių Teisingumo Teismui iš naujo priimti sprendimo (2014 m. liepos 17 d. Sprendimo *Torresi*, C-58/13 ir C-59/13, EU:C:2014:2088, 32 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

22 Vadinasi, tai, kad Teisingumo Teismas 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, EU:C:2014:1755) jau išaiškino Direktyvos 2003/88 7 straipsnį tų pačių nacionalinės teisės nuostatų, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, atžvilgiu, negali lemti šiose bylose pateiktų klausimų nepriimtinumo.

23 Antra, remiantis suformuota jurisprudencija, Teisingumo Teismui ir nacionaliniams teismams bendradarbiaujant pagal SESV 267 straipsnį, tik bylą nagrinėjantis nacionalinis teismas, atsakingas už sprendimo priėmimą, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes turi įvertinti, ar jo sprendimui priimti būtinas prejudicinis sprendimas, ir Teisingumo Teismui pateikiamų klausimų svarbą. Todėl iš principo Teisingumo Teismas turi priimti sprendimą tuo atveju, kai pateikiami klausimai dėl Sąjungos teisės išaiškinimo (2018 m. kovo 6 d. Sprendimo *SERGO ir Horváth*, C-52/16 ir C-113/16, EU:C:2018:157, 42 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

24 Teisingumo Teismas gali atmesti nacionalinio teismo prašymą, tik jeigu akivaizdu, kad prašomas Sąjungos teisės išaiškinimas visiškai nesusijęs su pagrindinėje byloje nagrinėjamo ginčo aplinkybėmis ar dalyku, jeigu problema hipotetinė arba Teisingumo Teismas neturi informacijos apie faktines ir teisines aplinkybes, būtinos tam, kad naudingai atsakytų į jam pateiktus klausimus (2018 m. kovo 6 d. Sprendimo *SERGO ir Horváth*, C-52/16 ir C-113/16, EU:C:2018:157, 43 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

25 Šiuo aspektu ir dėl M. Broßonn argumento, kad pagrindinėse bylose nagrinėjamos nacionalinės teisės nuostatos galėtų būti aiškinamos taip, kad būtų užtikrinta atitiktis Direktyvos 2003/88 7 straipsniui, kaip jis Teisingumo Teismo buvo išaiškintas 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, EU:C:2014:1755), pasakytina, kad klausimas, ar nacionalinės teisės nuostata, kiek ji prieštarauja Sąjungos teisei, neturi būti taikoma, kyla tik tuomet, jei šios nuostatos neįmanoma aiškinti taip, kad ji atitiktų Sąjungos teisę (šiuo klausimu žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 23 punktą).

26 Vis dėlto taip pat primintina, kad šiam principui, pagal kurį nacionalinės teisės aiškinimas turi atitikti Sąjungos teisę, taikomi tam tikri apribojimai. Pavyzdžiui, nacionalinio teismo pareigą aiškinant ir taikant atitinkamas nacionalinės teisės normas atsižvelgti į direktyvos turinį riboja bendrieji teisės principai ir ja negalima grįsti nacionalinės teisės aiškinimo *contra legem* (šiuo klausimu žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 25 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

27 Kaip matyti iš šio sprendimo 15 punkto, pagrindinėje byloje prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas kaip tik susidūrė su tokiu apribojimu. Anot šio teismo, *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalis, siejama su BGB 1922 straipsnio 1 dalimi, faktiškai negali būti aiškinama taip, kad atitiktų Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, kaip jį Teisingumo Teismas išaiškino 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, EU:C:2014:1755).

28 Šiomis aplinkybėmis prašymai priimti prejudicinį sprendimą negali būti laikomi nepriimtinais, nes klausimai pateikti dėl to, ar juose nurodytos Sąjungos teisės nuostatos gali lemti, kad tuo atveju, kai nėra galimybės nacionalinę teisę aiškinti taip, kad ji atitiktų Sąjungos teisę, nacionalinis teismas prireikus privalo netaikyti minėtų nacionalinės teisės nuostatų, be kita ko, kilus ginčui tarp dviejų privačių asmenų.

29 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, prašymai priimti prejudicinius sprendimus laikytini priimtinais.

Dėl esmės

Pirminės pastabos

30 Pažymėtina, kad, kaip matyti iš šio sprendimo 13–17 punktuose išdėstytų prašymų priimti prejudicinį sprendimą motyvų, į kuriuos reikia atsižvelgti nagrinėjant byloje C-569/16 pateiktą klausimą ir byloje C-570/16 pateiktą pirmąjį klausimą, šiuos klausimus sudaro dvi skirtingos dalys.

31 Pirma, prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui iš esmės neaišku, ar Direktyvos 2003/88 7 straipsnis ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinami taip, kad pagal juos draudžiamos teisės nuostatos, kaip antai nagrinėjamos pagrindinėse bylose, ir ar šiuo aspektu neturėtų būti persvarstytas arba patikslintas Teisingumo Teismo išaiškinimas, pateiktas jo 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, EU:C:2014:1755).

32 Antra, tuo atveju, jeigu Teisingumo Teismas tebesilaikytų minėto išaiškinimo, prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia sužinoti, ar tos Sąjungos teisės nuostatos turi būti aiškinamos kaip veikiančios tiesiogiai ir dėl to nacionalinis teismas būtų priverstas netaikyti minėtų nacionalinės teisės nuostatų tiek, kiek jų negalima aiškinti taip, kad atitiktų iš Sąjungos nuostatų kylančius reikalavimus.

33 Galiausiai antruoju byloje C-570/16 pateiktu klausimu nacionalinis teismas norėtų sužinoti, ar toks aptariamų nacionalinės teisės nuostatų netaikymas taip pat galimas, kai ginčas kyla tarp dviejų privačių asmenų.

34 Šiomis aplinkybėmis pirmiausia reikia išnagrinėti pirmą byloje C-569/16 pateikto klausimo dalį ir pirmą byloje C-570/16 pateikto pirmojo klausimo dalį, paskui kartu, atsižvelgiant į jų tarpusavio ryšį, – antrą minėtų klausimų dalį ir byloje C-570/16 pateiktą antrąjį klausimą.

Dėl pirmos byloje C-569/16 pateikto klausimo ir byloje C-570/16 pateikto pirmojo klausimo dalies

35 Pirma byloje C-569/16 pateikto klausimo, kuris identiškas byloje C-570/16 pateikto pirmojo klausimo daliai, dalimi prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės siekia sužinoti, ar Direktyvos 2003/88 7 straipsnis ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinami taip, kad pagal juos draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, kaip antai nagrinėjamos pagrindinėse bylose, kuriose numatyta, kad tais atvejais, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties, pagal tas nuostatas darbuotojo įgyta teisė į mokamas kasmetines atostogas, kuriomis jis iki mirties nepasinaudojo, išnyksta be teisės pakeisti minėtas atostogas kompensacija, kuri paveldėjimo keliu galėtų pereiti darbuotojo teisių paveldėtojams.

36 Pirma, dėl Direktyvos 2003/88 7 straipsnio primintina, kad, kaip pažymi prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, EU:C:2014:1755), priimtame byloje, kurioje susiklostė aplinkybės, panašios į šių sujungtų bylų aplinkybes, ir kurioje nagrinėtos tos pačios nacionalinės teisės nuostatos kaip ir pagrindinėse bylose, Teisingumo Teismas to sprendimo 30 punkte nusprendė, jog minėta Sąjungos teisės nuostata turi būti aiškinama taip, kad ja draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, pagal kuriuos teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta be teisės pakeisti nepanaudotas atostogas kompensacija, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties.

37 Kaip matyti iš nutarčių dėl prašymų priimti prejudicinį sprendimą ir šio sprendimo 14–16 punktų, nacionalinis teismas vis dėlto turi tam tikrų abejonių dėl Teisingumo Teismo pateikto išaiškinimo iš esmės dėl to, kad suinteresuotajam asmeniui mirus, jo nuomone, nebegali būti pasiektas teisės į mokamas kasmetines atostogas tikslas – leisti darbuotojui pailsėti ir turėti laiko atsipalaidavimui ir laisvalaikiui.

38 Šiuo klausimu iš pradžių reikia priminti, kad pagal suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją kiekvieno darbuotojo teisė į mokamas kasmetines atostogas turi būti laikoma ypatingos svarbos Sąjungos socialinės teisės principu, nuo kurio negalima nukrypti ir kurį kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos turi įgyvendinti laikydamosi tik aiškiai Direktyvoje 2003/88 nustatytų ribų (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 15 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją). Be to, siekiant užtikrinti šios pagal Sąjungos teisę suteiktos pagrindinės teisės laikymąsi, Direktyvos 2003/88 7 straipsnis negali būti aiškinamas siaurai, pažeidžiant iš jos kylančias darbuotojo teises (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 22 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

39 Vadovaujantis suformuota jurisprudencija, teisė į kasmetines atostogas yra tik viena iš dviejų teisės į mokamas kasmetines atostogas, kaip esminio Sąjungos socialinės teisės principo, sudedamųjų dalių, nes ši teisė taip pat apima teisę gauti užmokestį. Iš tiesų Sąjungos teisės aktų leidėjo frazė „mokamos kasmetinės atostogos“, be kita ko, vartojama Direktyvos 2003/88 7 straipsnyje, reiškia, kad per kasmetines atostogas, kaip jos suprantamos pagal šį straipsnį, turi būti išsaugomas darbuotojo darbo užmokestis. Kitaip tariant, už šį poilsio ir atsipalaidavimo laiką darbuotojas turi gauti įprastą darbo užmokestį (2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 20 ir 21 punktai ir juose nurodyta jurisprudencija).

40 Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalyje numatyto užmokesčio už atostogas tikslas yra sudaryti darbuotojui sąlygas realiai pasinaudoti jo turima teise į atostogas (2006 m. kovo 16 d. Sprendimo *Robinson-Steele ir kt.*, C-131/04 ir C-257/04, EU:C:2006:177, 49 punktas).

41 Pagal suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją Direktyvos 2003/88 7 straipsnyje įtvirtinta teise į metines atostogas iš esmės siekiama, pirma, suteikti galimybę darbuotojui pailsėti nuo darbo sutartyje numatytų užduočių atlikimo ir, antra, turėti laiko atsipalaiduoti ir laisvalaikiui (2016 m. liepos 20 d. Sprendimo *Maschek*, C-341/15, EU:C:2016:576, 34 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

42 Taigi Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje numačius, kad minimalus kasmetinių atostogų laikas negali būti pakeistas kompensacija, išskyrus tuos atvejus, kai yra nutraukiami darbo santykiai, siekiama, be kita ko, užtikrinti, kad, rūpinantis veiksminga darbuotojo sauga ir sveikatos apsauga, darbuotojas galėtų gerai pailsėti (šiuo klausimu žr. 2006 m. kovo 16 d. Sprendimo *Robinson-Steele ir kt.*, C-131/04 ir C-257/04, EU:C:2006:177, 60 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

43 Nutrūkus darbo santykiams, faktiškai nebegalima pasinaudoti darbuotojui priklausiusiomis mokamomis kasmetinėmis atostogomis. Būtent siekiant išvengti, kad darbuotojui dėl šios galimybės nebuvimo nebūtų užkirstas bet koks kelias pasinaudoti šia teise, net ir finansine forma, Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad darbuotojas turi teisę į kompensaciją už nepanaudotas kasmetinių atostogų dienas (šiuo klausimu žr. 2009 m. sausio 20 d. Sprendimo *Schultz-Hoff ir kt.*, C-350/06 ir C-520/06, EU:C:2009:18, 56 punktą; 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 17 punktą ir 2016 m. liepos 20 d. Sprendimo *Maschek*, C-341/15, EU:C:2016:576, 27 punktą).

44 Šioje nuostatoje nenustatyta jokia teisės į kompensaciją atsiradimo sąlyga, išskyrus tai, kad, pirma, darbo santykiai turi nutrūkti ir, antra, darbuotojas nepasinaudojo visomis mokamomis kasmetinėmis atostogomis, jam priklausiusiomis iki šių santykių nutrūkimo dienos (2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 23 punktas).

45 Taigi teisei į Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje numatytą kompensaciją atsirasti neturi reikšmės, kokiu pagrindu nutrūko darbo santykiai (šiuo klausimu žr. 2016 m. liepos 20 d. Sprendimo *Maschek*, C-341/15, EU:C:2016:576, 28 punktą).

46 Nors, kaip pažymi prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, dėl mirties darbuotojas neišvengiamai netenka bet kokios realios galimybės pasinaudoti poilsio ir atsipalaidavimo laiku, siejamu su teise į mokamas kasmetines atostogas, jam priklausiusias mirties dieną, vis dėlto negalima manyti, kad dėl šios aplinkybės atgaline data visiškai prarandama įgyta teisė, kuri, kaip priminta šio sprendimo 39 punkte, apima antrąją tokios pačios svarbos sudedamąją dalį, t. y. teisę gauti užmokestį (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 25 punktą).

47 Šiuo klausimu taip pat pažymėtina, kad Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, jog Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalį reikia aiškinti taip, kad į pensiją išeinantis darbuotojas turi teisę į kompensaciją už mokamas kasmetines atostogas, kuriomis negalėjo pasinaudoti, nes, pavyzdžiui, nėjo savo pareigų dėl ligos (žr. 2016 m. liepos 20 d. Sprendimo *Maschek*, C-341/15, EU:C:2016:576, 31 ir 32 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją). Ir toks darbuotojas negali pasinaudoti atostogomis, suprantamomis kaip laikas, skirtas leisti jam pailsėti ir atsipalaiduoti, siekiant ateityje tęsti profesinę veiklą, nes jis iš principo perėjo į profesinio neaktyvumo etapą ir iš esmės todėl konkrečiai naudojasi minėtomis mokamomis kasmetinėmis atostogomis tik finansine forma.

48 Beje, vertinant finansiniu aspektu, darbuotojo įgyta teisė į mokamas kasmetines atostogas yra išimtinai turtinio pobūdžio, taigi, kaip tokia, skirta sudaryti suinteresuotojo asmens turtui, tad dėl mirties iš šio asmens atgaline data negali būti atimamas turtas, o iš tų, kuriems jis turėtų pereiti paveldėjimo keliu, negali būti atimta veiksminga galimybė naudotis šia sudedamąja turtine teisės į mokamas kasmetines atostogas dalimi.

49 Iš tiesų darbuotojo įgytos teisės į mokamas kasmetines atostogas arba iš jos kildinamos teisės į kompensaciją už nepanaudotas atostogas išnykimas nutrūkus darbo santykiams, kartu suinteresuotajam asmeniui nesuteikiant realios galimybės pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas, pažeistų pačios šios teisės esmę (šiuo klausimu žr. 2013 m. rugsėjo 19 d. Sprendimo *Komisija / Strack* (peržiūra), C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, 32 punktą).

50 Taigi piniginės kompensacijos gavimas darbo santykiams nutrūkus dėl darbuotojo mirties yra būtinas siekiant užtikrinti darbuotojui suteiktos teisės į mokamas kasmetines atostogas veiksmingumą (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 24 punktą).

51 Antra, primintina, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas ne tik labai svarbi kaip Sąjungos socialinės teisės principas, bet ir aiškiai įtvirtinta Chartijos, kuri, remiantis ESS 6 straipsnio 1 dalimi, turi tokią pačią teisinę galią kaip ir Sutartys, 31 straipsnio 2 dalyje (2016 m. birželio 30 d. Sprendimo *Sobczyszyn*, C-178/15, EU:C:2016:502, 20 punktas).

52 Sąjungos teisės sistemoje užtikrinamos pagrindinės teisės taikytinos esant visoms situacijoms, kurias reglamentuoja Sąjungos teisė (2014 m. sausio 15 d. Sprendimo *Association de médiation sociale*, C-176/12, EU:C:2014:2, 42 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

53 Kadangi pagrindinėse bylose nagrinėjamomis nacionalinės teisės nuostatomis įgyvendinta Direktyva 2003/88, vadinasi, pagrindinėse bylose taikytina Chartijos 31 straipsnio 2 dalis (pagal analogiją žr. 2014 m. sausio 15 d. Sprendimo *Association de médiation sociale*, C-176/12, EU:C:2014:2, 43 punktą).

54 Šiuo klausimu pasakytina, kad visų pirma iš pačios Chartijos 31 straipsnio 2 dalies formuluotės matyti, kad šioje nuostatoje įtvirtinta kiekvieno darbuotojo „teisė“ į „kasmetines mokamas atostogas“.

55 Be to, vadovaujantis su Chartijos 31 straipsniu susijusiais išaiškinimais, į kuriuos, remiantis ESS 6 straipsnio 1 dalies trečia pastraipa ir Chartijos 52 straipsnio 7 dalimi, turi būti atsižvelgiama aiškinant Chartiją, jos 31 straipsnio 2 dalis grindžiama Direktyva 93/104, taip pat 1961 m. spalio 18 d. Turine pasirašytos ir 1996 m. gegužės 3 d. Strasbūre persvarstytos Europos socialinės chartijos 2 straipsniu ir 1989 m. gruodžio 9 d. Europos Vadovų Tarybos susitikime Strasbūre priimtos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos 8 punktu (2013 m. rugsėjo 19 d. Sprendimo *Komisija / Strack* (peržiūra), C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, 27 punktas).

56 Iš Direktyvos 2003/88 1 konstatuojamosios dalies matyti, kad šia direktyva buvo kodifikuota Direktyva 93/104, o Direktyvos 2003/88 7 straipsnis, skirtas teisei į kasmetines mokamas atostogas, pažodžiui pakartoja Direktyvos 93/104 7 straipsnį (2013 m. rugsėjo 19 d. Sprendimo *Komisija / Strack* (peržiūra), C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, 28 punktas).

57 Atsižvelgiant į tai, galiausiai reikia priminti, kad Teisingumo Teismas jau turėjo galimybę patikslinti, jog Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „mokamos kasmetinės atostogos“, kaip ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalies sąvoka „kasmetinės mokamos atostogos“, reiškia, kad per kasmetines atostogas, kaip jos suprantamos pagal šias nuostatas, darbuotojas ir toliau turi gauti atlyginimą, kitaip tariant, už šį poilsio laiką darbuotojas turi gauti įprastą atlyginimą (šiuo klausimu žr. 2011 m. rugsėjo 15 d. Sprendimo *Williams ir kt.*, C-155/10, EU:C:2011:588, 18 ir 19 punktus).

58 Kaip priminta šio sprendimo 39 punkte, teisė į kasmetines atostogas yra tik viena iš dviejų sudedamųjų teisės į mokamas kasmetines atostogas dalių; ši teisė, kaip esminis Sąjungos teisės principas, išreikštas Direktyvos 93/104 7 straipsnyje ir Direktyvos 2003/88 7 straipsnyje, šiuo metu kaip pagrindinė teisė aiškiai įtvirtinta Chartijos 31 straipsnio 2 dalyje. Taigi minėta pagrindinė teisė taip pat apima teisę gauti užmokestį ir, kaip glaudžiai su šia teise į „mokamas“ kasmetines atostogas susijusi esminė teisė, teisę į kompensaciją už nepanaudotas kasmetines atostogas, kai nutraukiami darbo santykiai.

59 Šiuo aspektu pažymėtina, kad ši teisė gali būti apribota tik laikantis griežtų Chartijos 52 straipsnio 1 dalyje numatytų sąlygų, ypač paisant minėtos teisės esmės. Taigi valstybės narės negali nukrypti nuo principo, kylančio iš Direktyvos 2003/88 7 straipsnio, siejamo su Chartijos 31 straipsnio 2 dalimi, pagal kurį įgyta teisė į mokamas kasmetines atostogas negali išnykti pasibaigus darbo metams, už kuriuos

suteikiamos atostogos, ir (arba) nacionalinėje teisėje nustatytam perkėlimo laikotarpiui, kai darbuotojas negalėjo panaudoti savo atostogų (šiuo klausimu žr. 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimo *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, 56 punktą).

60 Kaip priminta šio sprendimo 46 punkte, valstybės narės taip pat negali nuspręsti, kad, kai darbo santykiai baigiasi dėl mirties, tai atgaline data lemia visišką darbuotojo įgytos teisės į mokamas kasmetines atostogas praradimą, nes tokią teisę, be pačios teisės į atostogas, faktiškai sudaro ir antroji tokios pačios svarbos sudedamoji dalis, t. y. teisė gauti užmokestį, pateisinanti kompensacijos sumokėjimą suinteresuotajam asmeniui arba jo teisių paveldėtojams už kasmetines atostogas, kuriomis nepasinaudota, kai nutrūksta darbo santykiai.

61 Taigi Chartijos 31 straipsnio 2 dalis, esant į jos taikymo sritį patenkančioms situacijoms, visų pirma lemia tai, kad valstybės narės negali priimti tokių teisės nuostatų, dėl kurių darbuotojui mirus iš jo atgaline data atimama teisė į mokamas kasmetines atostogas, kurią jis įgijo iki savo mirties, o iš jo teisių paveldėtojų – teisė į kompensaciją, kuri ją pakeičia kaip turtinė sudedamoji minėtos teisės dalis.

62 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, ir į tai, kas nurodyta šio sprendimo 38–50 punktuose, laikytina, kad tuo atveju, kai darbo santykiai baigiasi dėl darbuotojo mirties, ne tik iš Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalies, bet ir iš Chartijos 31 straipsnio 2 dalies išplaukia, kad, siekiant užkirsti kelią tam, kad atgaline data būtų prarasta tokio darbuotojo įgyta pagrindinė teisė į mokamas kasmetines atostogas, įskaitant jos turtinę sudedamąją dalį, suinteresuotojo asmens teisė į kompensaciją už nepanaudotas atostogas paveldėjimo keliu gali pereiti jo teisių paveldėtojams.

63 Taigi į pirmą byloje C-569/16 pateikto klausimo ir byloje C-570/16 pateikto pirmojo klausimo dalį reikia atsakyti, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnis ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinami taip, kad pagal juos draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, kaip antai nagrinėjamos pagrindinėse bylose, kuriose numatyta, kad tais atvejais, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties, pagal tas nuostatas darbuotojo įgyta teisė į mokamas kasmetines atostogas, kuriomis jis iki mirties nepasinaudojo, išnyksta be galimybės atsirasti teisei į kompensaciją už tas atostogas, kuri paveldėjimo keliu galėtų pereiti minėto darbuotojo teisių paveldėtojams.

Dėl antros byloje C-569/16 pateikto klausimo ir byloje C-570/16 pateikto pirmojo klausimo dalies ir dėl byloje C-570/16 pateikto antrojo klausimo

64 Antra byloje C-569/16 pateikto klausimo ir byloje C-570/16 pateikto pirmojo klausimo dalimi prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės klausia, ar tuo atveju, kai nacionalinės teisės nuostatų, kaip antai nagrinėjamų pagrindinėse bylose, neįmanoma aiškinti taip, kad būtų užtikrinta jų atitiktis Direktyvos 2003/88 7 straipsniui ir Chartijos 31 straipsnio 2 daliai, minėtos Sąjungos teisės nuostatos turi būti aiškinamos kaip lemiančios tai, jog nacionalinis teismas turi netaikyti tokių nacionalinės teisės nuostatų, o mirusio darbuotojo teisių paveldėtojas iš darbuotojo buvusio darbdavio turi gauti kompensaciją už pagal tas nuostatas įgytas, tačiau minėto darbuotojo nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas. Byloje C-570/16 pateiktu antruoju klausimu nacionalinis teismas siekia sužinoti, ar toks minėtų Sąjungos nuostatų aiškinimas šiuo atveju taikytinas ir kilus ginčui tarp mirusio darbuotojo teisių paveldėtojo ir darbuotojo buvusio darbdavio, jeigu darbdavys yra privatus asmuo.

65 Visų pirma primintina, kad klausimas, ar nacionalinės teisės nuostata, kiek ji prieštarauja Sąjungos teisei, turi būti netaikoma, kyla tik tuomet, jei šios nuostatos neįmanoma aiškinti taip, kad ji atitiktų Sąjungos teisę.

66 Šiuo aspektu reikia pabrėžti, kad nacionaliniai teismai, taikydami nacionalinės teisės aktus, turi juos aiškinti kuo labiau atsižvelgdami į aptariamos direktyvos formuluotę ir tikslą, kad būtų pasiektas direktyvoje numatytas rezultatas, taigi ir laikomasi SESV 288 straipsnio trečios pastraipos (žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 24 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

67 Be to, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Sąjungos teisę atitinkančio aiškinimo principas reikalauja, kad nacionaliniai teismai, atsižvelgdami į visą vidaus teisės sistemą ir taikydami joje pripažintus aiškinimo metodus, pagal savo kompetenciją imtųsi visų priemonių, kad būtų užtikrintas visiškas nagrinėjamos direktyvos veiksmingumas ir priimtas ja siekiamą tikslą atitinkantis sprendimas (2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 27 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

68 Kaip Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, tokio Sąjungos teisę atitinkančio aiškinimo reikalavimas apima, be kita ko, visiems nacionaliniams teismas nustatytą pareigą prireikus pakeisti nusistovėjusią teismo praktiką, jeigu ši praktika pagrįsta su direktyvos tikslais nesuderinamu nacionalinės teisės išaiškinimu. Taigi nacionalinis teismas negali visų pirma remtis tuo, jog neturi galimybės aiškinti nacionalinės teisės nuostatos taip, kad ji atitiktų Sąjungos teisę, vien dėl to, jog buvo nuolat pateikiamas toks šios nuostatos išaiškinimas, kuris neatitiko Sąjungos teisės (2018 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 72 ir 73 punktai ir juose nurodyta jurisprudencija).

69 Šiuo atveju prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi vykdyti jam pagal Sąjungos teisę tenkančią pareigą, t. y. atsižvelgdamas į trijuose pirmesniuose šio sprendimo punktuose primintus principus, patikrinti, ar toks Sąjungos teisę atitinkantis aiškinimas įmanomas.

70 Toliau ir kiek tai susiję, pirma, su galimu Direktyvos 2003/88 7 straipsniui pripažintinu tiesioginiu veikimu, pažymėtina, kad iš suformuotos Teisingumo Teismo jurisprudencijos aišku, jog visais atvejais, kai direktyvos nuostatos turinio požiūriu yra besąlyginės ir pakankamai tikslios, asmenys gali jomis remtis nacionaliniuose teismuose prieš valstybę, jei per nurodytą laikotarpį ji neperkėlė direktyvos į nacionalinę teisę arba ją perkėlė netinkamai (2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 33 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija). Be to, kai asmenys gali remtis direktyva prieš valstybę, tai jie gali daryti, kad ir koks būtų jos statusas – kaip darbdavės ar viešosios valdžios institucijos. Abiem atvejais svarbu išvengti, kad valstybė galėtų gauti naudos dėl to, jog nesilaikė Sąjungos teisės (2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 38 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

71 Atsižvelgdamas į šias aplinkybes Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad besąlyginėmis ir pakankamai tiksliomis direktyvos nuostatomis asmenys gali remtis, be kita ko, prieš valstybę narę ir visas jos valdžios įstaigas, įskaitant decentralizuotas institucijas (šiuo klausimu žr. 2018 m. rugpjūčio 7 d. Sprendimo *Smith*, C-122/17, EU:C:2018:631, 45 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

72 Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalis atitinka šiuos besąlygiškumo ir pakankamo tikslumo kriterijus, nes valstybės narės ja vienareikšmiškai įpareigojamos pasiekti tikslų rezultatą, kuris nėra susietas su jokia joje nustatytos normos, pagal kurią kiekvienas darbuotojas turi turėti teisę į bent keturių savaičių mokamas kasmetines atostogas, taikymo sąlyga. Šis straipsnis atitinka visas reikalaujamas tiesioginio veikimo sąlygas (šiuo klausimu žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 34–36 punktus).

73 Kaip priminta šio sprendimo 44 punkte, Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje nenustatyta jokia teisės į kompensaciją atsiradimo sąlyga, išskyrus faktą, kad, pirma, darbo santykiai turi nutrūkti ir, antra, darbuotojas iki šių santykių paskutinės dienos nepasinaudojo visomis jam priklausančiomis kasmetinėmis atostogomis. Šią teisę tiesiogiai suteikia minėta direktyva ir ji turi priklausyti tik nuo šioje direktyvoje aiškiai numatytų sąlygų (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 28 punktą). Todėl minėta nuostata savo ruožtu atitinka visas reikalaujamas tiesioginio veikimo sąlygas.

74 Nagrinėjamu atveju byloje C-569/16 neginčijama, kad H.-G. Bauer iki savo mirties, dėl kurios nutrūko jį su Vupertalio miestu sieję darbo santykiai, nebuvo panaudojęs visų jam tuo metu priklausiusių mokamų kasmetinių atostogų ir kad minėtas darbdavys yra decentralizuota valdžios įstaiga.

75 Kadangi, kaip matyti iš šio sprendimo 72 ir 73 punktų, Direktyvos 2003/88 7 straipsnis atitinka reikalaujamas tiesioginio veikimo sąlygas, H.-G. Bauer arba dėl jo mirties – jo teisių paveldėtojas turi teisę, kaip išplaukia iš šio sprendimo 70 ir 71 punktuose primintos Teisingumo Teismo jurisprudencijos, iš Vupertalio miesto gauti kompensaciją už pagal minėtą nuostatą įgytas, tačiau suinteresuotojo asmens nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas; nacionaliniai teismai šiuo požiūriu turi netaikyti nacionalinės teisės nuostatų, kaip antai nagrinėjamų pagrindinėse bylose, pagal kurias tokia kompensacija būtų draudžiama.

76 Savo ruožtu, kiek tai susiję su byla C-570/16, kurioje kilo ginčas tarp M. Broßonn, kaip jos mirusio vyro teisių paveldėtojos, ir jo buvusio darbdavio V. Willmeroth, primintina, kad, remiantis suformuota Teisingumo Teismo jurisprudencija, direktyva pati savaime negali įpareigoti privataus asmens ir dėl to ja iš esmės negalima remtis prieš tokį asmenį. Iš tiesų išplėsti galimybę remtis neperkeltos ar netinkamai perkeltos direktyvos nuostata į santykių tarp privačių asmenų sritį reikštų pripažinti, kad Sąjunga turi teisę nustatyti privatiems asmenims nedelsiant įsigaliojančius įpareigojimus, nors tokią kompetenciją ji turi tik tais atvejais, kai yra įgaliota priimti reglamentus (šiuo klausimu žr. 2018 m. rugpjūčio 7 d. Sprendimo *Smith*, C-122/17, EU:C:2018:631, 42 punktą).

77 Taigi, net aiški, tiksli ir besąlyginė direktyvos nuostata, kuria siekiama asmenims suteikti teises ar nustatyti pareigas, negali būti taikoma bylose, kuriose šalys yra tik privatūs asmenys (2018 m. rugpjūčio 7 d. Sprendimo *Smith*, C-122/17, EU:C:2018:631, 43 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

78 Vadinasi, kaip Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, 7 straipsniu negalima remtis vykstant privačių asmenų ginčui, siekiant, kad būtų veiksmingai užtikrinta teisė į mokamas kasmetines atostogas ir netaikoma bet kokia prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata (2015 m. kovo 26 d. Sprendimo *Fenoll*, C-316/13, EU:C:2015:200, 48 punktas).

79 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, toliau reikia išnagrinėti Chartijos 31 straipsnio 2 dalies apimtį, kad būtų galima nustatyti, ar šia nuostata, dėl kurios šio sprendimo 52–63 punktuose nustatyta, kad ji taikoma esant tokioms situacijoms, kokios susiklostė pagrindinėse bylose, ir kad ji turi būti aiškinama kaip draudžianti tokias teisės nuostatas, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, gali būti remiamasi vykstant ginčui tarp privačių asmenų, kaip antai kilusiam byloje C-570/16, siekiant, kad nacionalinis teismas netaikytų minėtų nacionalinės teisės nuostatų ir priteistų mirusio darbuotojo teisių paveldėtojams iš jo buvusio darbdavio kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, kurios minėtam darbuotojui pagal Sąjungos teisę priklausė jo mirties dieną.

80 Šiuo klausimu primintina, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas yra esminis Sąjungos socialinės teisės principas.

81 Pats šis principas kildinamas tiek iš valstybių narių Sąjungos lygmeniu parengtų teisės aktų, kaip antai SESV 151 straipsnyje paminėtos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos, tiek iš tarptautinių dokumentų, kuriuos rengiant šios valstybės narės bendradarbiavo arba prie kurių prisijungė. Tarp pastarųjų paminėtina SESV 151 straipsnyje taip pat nurodyta Europos socialinė chartija, kurios šalys yra visos valstybės narės, prisijungusios prie jos pirminės redakcijos, persvarstytos redakcijos arba abiejų redakcijų. Be to, reikia paminėti ir 1970 m. birželio 24 d. Tarptautinės darbo organizacijos konvenciją Nr. 132 dėl mokamų kasmetinių atostogų (pataisyta redakcija), kurioje, kaip Teisingumo Teismas pažymėjo 2009 m. sausio 20 d. Sprendimo *Schultz-Hoff ir kt.* (C-350/06 ir C-520/06, EU:C:2009:18) 37 ir 38 punktuose, įtvirtinti minėtos organizacijos principai, į kuriuos reikia atsižvelgti, kaip nurodyta Direktyvos 2003/88 6 konstatuojamojoje dalyje.

82 Šiuo klausimu Direktyvos 93/104 ketvirtoje konstatuojamoje dalyje visų pirma primenama, kad Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos 8 punkte skelbiama, jog kiekvienas Sąjungos darbuotojas turi teisę, be kita ko, į mokamas kasmetines atostogas, kurių trukmė turi būti laipsniškai suderinta atsižvelgiant į nacionalinę praktiką (šiuo klausimu žr. 2001 m. birželio 26 d. Sprendimo *BECTU*, C-173/99, EU:C:2001:356, 39 punktą).

83 Taigi ne patys Direktyvos 93/104 7 straipsnis ir Direktyvos 2003/88 7 straipsnis įtvirtino teisę į mokamas kasmetines atostogas, ji visų pirma kildinama iš įvairių tarptautinės teisės dokumentų (pagal analogiją žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 75 punktą) ir kaip esminis Sąjungos teisės principas yra imperatyvi (šiuo klausimu žr. 2006 m. kovo 16 d. Sprendimo *Robinson-Steele ir kt.*, C-131/04 ir C-257/04, EU:C:2006:177, 48 ir 68 punktus), nes minėtas esminis principas apima, kaip pabrėžta šio sprendimo 58 punkte, pačią teisę į „mokamas“ kasmetines atostogas ir su ja glaudžiai susijusią esminę teisę į kompensaciją už kasmetines atostogas, kuriomis nepasinaudota, kai nutrūko darbo santykiai.

84 Chartijos 31 straipsnio 2 dalis, kurioje imperatyviai suformuluota, kad „kiekvienas darbuotojas“ turi „teisę“ į „kasmetines mokamas atostogas“, tačiau šiuo aspektu nenukreipiant, kaip, pavyzdžiui, Chartijos 27 straipsnyje, dėl kurio buvo priimtas 2014 m. sausio 15 d. Sprendimas *Association de médiation sociale* (C-176/12, EU:C:2014:2), į „Sąjungos ir nacionalinės teisės aktų bei praktikos nustatyt[us] atvej[us] ir sąlyg[as]“, atspindi esminį Sąjungos socialinės teisės principą, nuo kurio galima nukrypti tik laikantis griežtų Chartijos 52 straipsnio 1 dalyje numatytų sąlygų, ypač paisant teisės į mokamas kasmetines atostogas esmės.

85 Taigi teisė į mokamas kasmetines atostogas, kiekvienam darbuotojui įtvirtinta Chartijos 31 straipsnio 2 dalyje, kiek tai susiję su pačiu jos egzistavimu, yra imperatyvi ir kartu besąlyginė, nes Chartija faktiškai neturi būti sukonkretinta Sąjungos ar nacionalinės teisės nuostatomis, jose reikia tik tiksliai nustatyti kasmetinių atostogų trukmę ir prireikus tam tiktas šios teisės įgyvendinimo sąlygas. Vadinasi, vien šios nuostatos pakanka, kad darbuotojams būtų suteikta teisė, kuria galima remtis kilus jų ir darbdavio ginčui Sąjungos teisės reglamentuojamoje, taigi ir į Chartijos taikymo sritį patenkančioje, situacijoje (pagal analogiją žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 76 punktą).

86 Vadinasi, Chartijos 31 straipsnio 2 dalis konkrečiai lemia, kiek tai susiję su į jos taikymo sritį patenkančiomis situacijomis, pirma, tai, kad nacionalinis teismas turi netaikyti nacionalinės teisės nuostatų, kaip antai nagrinėjamų pagrindinėse bylose, dėl kurių darbuotojui mirus iš jo atgaline data atimama teisė į mokamas kasmetines atostogas, kurią jis įgijo iki savo mirties, o iš jo teisių paveldėtojų – teisė į kompensaciją, kuri ją pakeičia kaip turtinė sudedamoji minėtos teisės dalis, ir, antra, tai, kad darbdaviai negali remtis tokių nacionalinės teisės nuostatų egzistavimu, siekdami išvengti minėtos kompensacijos mokėjimo, nors tai daryti juos įpareigoja reikalavimas paisyti šioje nuostatoje užtikrintos pagrindinės teisės.

87 Dėl Chartijos 31 straipsnio 2 dalies poveikio darbdaviams, kurie yra privatūs asmenys, pažymėtina, kad Chartijos 51 straipsnio 1 dalyje tiksliai apibrėžta, jog šios Chartijos nuostatos skirtos Sąjungos institucijoms, įstaigoms ir organams, tinkamai atsižvelgiant į subsidiarumo principą, ir valstybėms narėms tais atvejais, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę, tačiau minėta 51 straipsnio 1 dalis savo ruožtu nereglamentuoja, ar tokie privatūs asmenys prireikus gali būti tiesiogiai įpareigojami paisyti tam tikrų Chartijos nuostatų, todėl negali būti aiškinama kaip automatiškai atmetanti tokią galimybę.

88 Pirmiausia, kaip generalinis advokatas nurodė savo išvados 78 punkte, tai, kad tam tikros pirminės teisės nuostatos visų pirma skirtos valstybėms narėms tais atvejais, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę, negali paneigti, kad jos gali būti taikomos esant santykiams tarp privačių asmenų (šiuo klausimu žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 77 punktą).

89 Toliau pasakytina, kad Teisingumo Teismas jau yra, be kita ko, pripažinęs, jog Chartijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto draudimo savaime pakanka, kad privatiems asmenims būtų suteikta teisė, kuria galima remtis privačių asmenų tarpusavio ginčuose (2018 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 76 punktas), tad Chartijos 51 straipsnio 1 dalis tam nekliudo.

90 Galiausiai konkrečiai dėl Chartijos 31 straipsnio 2 dalies pabrėžtina, kad kiekvieno darbuotojo teisė į mokamas kasmetines atostogas pagal savo pobūdį lemia atitinkamą darbdavio pareigą, t. y. pareigą suteikti mokamas atostogas.

91 Jeigu prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas negalėtų pagrindinėse bylose nagrinėjamų nacionalinės teisės nuostatų aiškinti taip, kad būtų užtikrinta atitiktis Chartijos 31 straipsnio 2 daliai, esant tokiai situacijai, kokia susiklostė byloje C-570/16, jis, neviršydamas savo įgaliojimų, turėtų suteikti iš šios nuostatos kildinamą teisinę apsaugą ir užtikrinti visišką jos veiksmingumą, prireikus netaikydamas minėtų nacionalinės teisės nuostatų (pagal analogiją žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 79 punktą).

92 Atsižvelgiant į visa tai, kas išdėstyta, į antrą byloje C-569/16 pateikto klausimo ir byloje C-570/16 pateikto pirmojo klausimo dalį, taip pat byloje C-570/16 pateiktą antrąjį klausimą atsakytina, kad tokiu atveju, kai nacionalinės teisės nuostatų, kaip antai nagrinėjamų pagrindinėse bylose, neįmanoma aiškinti taip, kad būtų užtikrinta atitiktis Direktyvos 2003/88 7 straipsniui ir Chartijos 31 straipsnio 2 daliai, nacionalinis teismas, į kurį kreiptasi su prašymu išnagrinėti mirusio darbuotojo teisių paveldėtojo ir šio darbuotojo buvusio darbdavio ginčą, turi netaikyti tų nacionalinės teisės nuostatų ir užtikrinti, kad tas teisių paveldėtojas iš šio darbdavio gautų kompensaciją už pagal minėtas nuostatas įgytas mokamas kasmetines atostogas, kurių darbuotojas nepanaudojo iki savo mirties. Ši pareiga nacionaliniam teismui tenka pagal Direktyvos 2003/88 7 straipsnį ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalį, kai ginčas kyla tarp tokio teisių paveldėtojo ir darbdavio – valstybinės institucijos, ir pagal antrąją iš šių nuostatų, kai ginčas kyla tarp teisių paveldėtojo ir darbdavio – privataus asmens.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

93 Kadangi šis procesas pagrindinių bylų šalims yra vienas iš etapų prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamoje byloje, bylinėjimosi išlaidų klausimą turi spręsti šis teismas. Išlaidos, susijusios su pastabų pateikimu Teisingumo Teismui, išskyrus tas, kurias patyrė minėtos šalys, nėra atlygintinos.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (didžioji kolegija) nusprendžia:

1. **2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų 7 straipsnis ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 31 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinami taip, kad pagal juos draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, kaip antai nagrinėjamos pagrindinėse bylose, kuriose numatyta, kad tais atvejais, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties, pagal tas nuostatas darbuotojo įgyta teisė į mokamas kasmetines atostogas, kuriomis jis iki mirties nepasinaudojo, išnyksta be galimybės atsirasti teisei į kompensaciją už tas atostogas, kuri paveldėjimo keliu galėtų pereiti minėto darbuotojo teisių paveldėtojams.**

2. **Tokiu atveju, kai nacionalinės teisės nuostatų, kaip antai nagrinėjamų pagrindinėse bylose, neįmanoma aiškinti taip, kad būtų užtikrinta atitiktis Direktyvos 2003/88 7 straipsniui ir Pagrindinių teisių chartijos 31 straipsnio 2 daliai, nacionalinis teismas, į kurį kreiptasi su prašymu išnagrinėti mirusio darbuotojo teisių paveldėtojo ir šio darbuotojo buvusio darbdavio ginčą, turi netaikyti minėtų nacionalinės teisės nuostatų ir užtikrinti, kad minėtas teisių paveldėtojas iš šio darbdavio gautų kompensaciją už pagal šias nuostatas įgytas mokamas kasmetines atostogas, kurių darbuotojas nepanaudojo iki savo mirties. Ši pareiga**

nacionaliniam teismui tenka pagal Direktyvos 2003/88 7 straipsnį ir Pagrindinių teisių chartijos 31 straipsnio 2 dalį, kai ginčas kyla tarp tokio teisių paveldėtojo ir darbdavio – valstybinės institucijos, ir pagal antrąją iš šių nuostatų, kai ginčas kyla tarp teisių paveldėtojo ir darbdavio – privataus asmens.

Parašai.